

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כא, תש"ל

הראשון שייך ללשון חכמים: "י"ב מזכין וי"א מחייבין — זכאי" (סנה' ה,ה); זוג האנטונימים השני נוצר בלשונם של המתרגמים בימי הביניים: "כאשר אמר אריסטו: השוללות במדות הבורא ית' אמיתיות מן המחייבות (חובות הלבבות, שער היחוד, פרק י), "כל משפט אם שתחייב בו דבר לדבר, כאמרך ראובן חכם או שמעון עומד או תשלול בו דבר מדבר, כאמרך אין ראובן חכם או לא עמד שמעון" (מלות ההגיון, שער ב). חייב ושלל באו לתרגם את המונחים הערביים וג'ב, סלב בהוראת 'אמר הן'; 'אמר לאו' ובהוראות דומות²⁹. מכאן מלים רבות בלשוננו, ובכללן חיובי ושלילי בציונים של בית-הספר ובתורת החשמל.

(הסיום יבוא)

29. ראה י' אפרת, הפילוסופיה היהודית בימי הביניים — מונחים ומושגים, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 49, 103.

ראובן סיוון

מחיי המלים

צט. צילום

ב'מכתבים מירושלים' מאת 'מן המודיעים' (הוא ד' ילין), ב'המליץ' מפ"ג טבת תרנ"ז, נאמר:

בתי המלון מתקשטים בכל פאר ודגלי לאום ולאום מנפנפים על חלונותיהם וגוונותיהם; בתי מעשה הצלום (פהאטאגרא-פתיע) מציגים תמונות לראוה, תמונות כל מקומות הקדש... לעניין חידוש הפועל צילם ראה דברי ר' מירקין

לאחרונה ב'לשוננו לעם' קפ"ה (תשכ"ח). מובאה זו שבכאן מחזקת את טענתי, שד' ילין הוא שהמציא פועל זה. אני מוצא ברשימותיי עוד לעניין זה, ב'המליץ' מט"ז אייר תרנ"ח ב'מכתבים מירושלים' מאת ילין:

ובקצה הדרך כנגד שער העיר עומד סולם קטן, ועל שלביו עומד איש המכסה את פניו ואת המכונה הקטנה שלפניו במסכה שחורה, הוא צלמן אנגלי העובד עתה עבודתו בחריצות ולרגעים יחליף את לוחות-הזכוכית אשר למצלמתו למען יוכל להעלות אחרי כן על הניר את כל חליפות המחזה; מלבד הצלמנים „החוטפים“ הסובבים על פני הככר, איש איש ותבתו הקטנה בידו עומד ומכוון אותה בכל רגע לפני כל הישר בעיניו לצלמו, ומכלה מעשהו „כלאחר יד“ בטרם יספיק עוד האיש להתבונן בו.

ק. ע מ י ל

במאמרו 'סחר הארץ', שנתפרסם ב'הצבי' מי"א ניסן תרמ"ה, פותב יחיאל מיכל פינס:

ויהי מזה ימים אחדים ויפגשני אחד מתושבי ירושלים וישאלני אם אתי לקרוא לו בשם איש אחד באדיסה אשר יואל להיות לו לעמיל (הוא האיש העושה שליחותו של חברו במסחר בשכר) ואני ידעתי כי האיש הזה כבר הביא מרכולתו מאדיסה ע"י עמיל...

החידוש עמיל נזכר פמה פעמים במכתבי ד' ילין ב'המליץ', וכותבו נותן את דעתו להסבירו אז להעיר על מוצאה הערבי של המלה, אבל כל המקומות שמצאתי מאוחרים

ממובאה זו. מסתבר שילין וח'תנו פינס המציאו את המלה
בעצה אחת.

קא. זמזם ✓

ב'חבצלת' מפ"ו תשרי תרמ"ב, במאמר 'ירושלים' מאת
בן-יהודה, מצויה פסקה זו:

הן אמנם כעם לועז המה האשכנזים לספרדים וכן הספרדים
לאשכנזים, אלה מזמזמים שפת אשכנזית יהודית ואלה מצפצפים
שפת ספרד הנשחתה...

קב. ה ת א מ ר ק

ב'חבצלת' מי"ב במרחשון תרמ"ב אומר בן-יהודה:
בני אמות חיות באים לאמיריקה ומתאמרים (מלה זאת
הוראת שעה היא).

קג. ע ו ר ך

במאמרו 'עברים אנחנו' פותב בן-יהודה ב'חבצלת' מד'
בניסן התר"מ:

כי אמנם גם אשמת עורכי מכתבי עתינו היא כי ספרותנו ירד
תרד ועלה לא תעלה...

ובהערה למלה ע ו ר כ י :

עורכי ולא מעריכי כאשר הסכינו סופרינו לכתוב, כי בנין
העריך רוצה לאמר הע ר י ך בכסף, כמו שום בתלמוד.
ברשימתי על המלה פֶּתַב בלל"ע קעא-קעב (תשפ"ו)
הבאתי את דברי בן אב"י על המלה עורך ואחרות. מן המובאה
הנ"ל ב'חבצלת' מסתבר שהמלה עורך עלתה על דעתו
של בן-יהודה עוד לפני עלותו לארץ.

יחיאל מיכל פינס פרסם ב'הצבי' מכ"ח שבט תרמ"ה את מאמרו 'סחר הארץ'. בתוך שאר דבריו אומר פינס :
 ...הן זה כששים שנה אשר החלו אחינו האשכנזים להתישב פה וכבר בראשית התישבותם נמצאו בתוכם אומנים מצוינים צורפי זהב מכונני שעונים (איהר מאכער), מפתחי חותמות, פוסלי אבן, חרשי עץ וברזל...¹.

ב'הצבי' מ"ד תשרי אתתל"ב לחורבן (תרס"א) קובל יצחק הורוויץ².
 ...האיש העובר בארצנו "ארץ מהלך שעות חמשת" תשמענה

1. אני מודה לאחיינתי קדיה פלמן. היא הפנתני למקום זה. ראה מה שכתבתי בעניין זה בחוברתי 'לשון בתחיתה' (לל"ע קסט—קע, תשכ"ו) עמ' טו, לה. זמן רב התחרה 'השעון' עם 'מורה השעות' ואף 'האורלוגין'. פרסום רב ל'שעון' נעשה ב'המליץ' בכ"ז תשרי תרנ"ז. האובן בריינין כתב שם פליטון גדול שהתחיל במלים: בין כל המגלות הרבות ותשמישי הקדושה השונים שראיתי בילדותי בבית אבי היה שעון התלוי בקיר... הרב מרדכי כהן כתב אליי לאחר שיצאה 'לשון בתחיתה': הרב אליהו פינחס מריינא, בספרו התורני "אלף המגן", שנדפס בוויילנה בתרנ"ה, כותב (דף לא ע"א, דיבור טו): שעון — פ' מורה שעות שקורין זייגער בלעז. תמה אני אם רב זה ראה או שמע משהו מבן־יהודה או מרי"מ פינס.

2, נכתב א. ל. הורוויץ ותוקן בגיליון סמוך ליצחק הורוויץ. על יצחק הורוויץ ראה 'לקט תעודות' עמ' 93.

אזניו בכל מושבה ומושבה כמעט שפה אחרת. אין כונתי להמבטאים האשכנזי ופפרדי, לא. במבטא הנה נצחה הספרדית כמעט בכל המושבות אבל כונתי פשוטה, להמלים, לעצם השפה. כמעט בכל מושבה קוראים לעצמים היותר מצויים בדבור בשמות אחרים או בנקוד אחר : פה קוראים גיר ופה נתר ושם קרטון. זה אומר חרט וזה מכתב (מכתב. ר"ס). האחד קורא עין, עפעף והשני ריסיים. בבית ספר אחד קוראים בימה, ובשני קתדרה, ובשלישי מכתבה, זה אומר סרגל וזה סירגל, זה ספסל וזה ספסל, זה צדע וזה צדעה, פה כיס ושם צלחת ופה חיק, זה קורא חזיה וזה חזית. ועד מתי, רבותי, נהיה כדור הפלגה ? עד מתי לא תתאחדו ולא תשתדלו למצא עצה לזאת ? ...

הפזות מציע להדפיס גיליון למורים ובו ינוקדו המלים החדשות והישנות. בהמשך מכתבו בג' במרחשון מציע הורוץ את הכרעותיו. ובנוגע לחזית — חזיה :

לבגד שעל החזה לדעתי יותר טוב לאמור חזיה, כאשר נוהגים במושבות רבות, כי השם חזית יש בתלמוד לזיון הכולט מכותל שבין השכנים לסמן כי הקיר הוא לאחד.

קו. הגירה, מהגר

ב'השקפה' מ"ב אב אתתל"ד לחורפן (תרס"ב) נאמר : ההגירה (ההדגשה שם. — ר"ס) מתחזקת משבוע לשבוע בעירנו ועם כל אניה מפליגות כעשרים, שלשים, ארבעים משפחה.

בי"ח סיון תר"ס נתפרסמה ידיעה ב'הצבי': המהגרים
היהודים. ובכ"ה סיון:

מן שנת 1890 ועד שנת 1899 הגרו מאנגליה ואירלנד 1,645,729
נפש, שהוא, במספר בינוני, 182,858 לשנה.

קז. מבחן (בבית ספר)

ב'החבצלת, מבשרת ציון, מ"ע י"ל בכל שבוע... מאת
ישראל דוב פרומוקי' מיום כ' באלול התרמ"א. במדור
ירושלים, נאמר:

ביום ג' כ"ה לירח הזה בשעה ששית יבחנו נערות בית הספר
אשר לשרי בית ראטהשילד... ומנהלי העדה יבוקשו בנה
מאת המנהלים לבא אל הבית בעת המבחן...

אברהם מאיר הברמן

עוד ל"כביכול"

ב"לשוננו לעם" קונטרס קצ"ח, עמ' 156 זאילך, פרסם
ג' ברגרין מחקר חשוב ומעניין על התפתחות השימוש במלה
כביכול בספרות ובעם במשך הדורות, ולדבריו "ביטוי זה
הוא מן העתיקים בלשון חכמים". בקונטרס ר"ג, עמ' 79,
הוסיף תיקונים למאמרו זה.

הוא השתמש בהרבה חומר, ישן וחדש, כדי לברר את
מובנה של מלה זו בהתפתחותה, וכן דן גם בניקודה אצל
ראשונים ואחרונים. והנני להעיר כאן כמה דברים נוספים,
ושמא יש בהם כדי למצות את החומר כולו.

בניקודה של המלה הביא ברגרין את הניקוד פְּבִיכּוּל